

# KOPENHAG KRİTERLERİ

AVRUPA KONSEYİ VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ORTAK PAYDASI MI?



## CRITERES DE COPENHAGUE

DENOMINATEURS COMMUNS DE L'UNION EUROPEENNE ET DU CONSEIL DE L'EUROPE?

## CRITERIA OF COPENHAGEN

COMMON DENOMINATORS OF THE EUROPEAN UNION AND THE COUNCIL OF EUROPE?

YAYINA HAZIRLAYAN / EDITEUR / EDITOR  
PROF. DR. İBRAHİM Ö. KABOĞLU



İSTANBUL BAROSU  
İNSAN HAKLARI MERKEZİ

|  |     |
|--|-----|
| <b>Avrupa ve Azınlıklar</b> <i>Francis Delpérée</i> .....  | 186 |
| L'Europe et les minorités  |     |
| <i>Europe and Minorities</i>   |     |
| <b>Bir İnsan Hakları ve Çokkültürcülük Belgesi Olarak</b>  |     |
| <b>1923 Lausanne Barış Antlaşması</b> <i>Baskın Oran</i> .....   | 210 |
| Le Traité de Lausanne pour la paix comme un document des droits de l'homme et de multiculturalisme   |     |
| <i>Treaty of Lausanne for peace as a document of human rights and of multiculturalism</i>  |     |
| <b>Anayasa Mahkemesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin</b>   |     |
| <b>Parti Kapatma Kararları ve Davalarında 'Azınlık Hakları'</b> <i>Hakan Karakuş</i> .....   | 220 |
| 'Droits des minorités' dans la jurisprudence de la Cour constitutionnelle et celle de la Cour Européenne des droits de l'homme concernant la dissolution des partis politiques |     |
| <i>'Minority Rights' in the jurisprudence of the Constitutional Court and the European Court of Human Rights relating the dissolution of political parties</i>                 |     |
| <b>Kültürel Kimlik: 'Azınlık sorunu' mu?</b> <i>Naz Çavuşoğlu</i> .....  | 235 |
| L'identité culturelle: 'un problème de minorité?'  |     |
| <i>Cultural Identity: A "Minority Problem"?</i>  |     |
| <b>Azınlık Hakları ve Üniter Devlet, Fransız Örneği</b> <i>Alain Bockel</i> .....  | 253 |
| Droits des minorités et l'Etat unitaire, exemple français  |     |
| <i>Minority Rights and Unitary state: example of France</i>  |     |
| <b>AB'ye Üyelik Kriterleri ya da Siyasi, Ekonomik ve</b>   |     |
| <b>Hukuki Transformasyonun Eşiği</b> <i>Aslan Gündüz</i> .....   | 262 |
| Les critères pour l'adhésion à l'Union Européenne ou bien le seuil de la transformation politico-économique  |     |
| <i>The Criteria for membership to EU or Threshold of the Political and Economic Transformation</i>   |     |
| <b>Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Anayasal Öncelikler</b> <i>Sibel Inceoğlu</i> .....   | 272 |
| Quelles priorités constitutionnelles pour l'adaptation à l'Union européenne?   |     |
| <i>Constitutional Priorities in the Process of Adaptation to EU</i>  |     |
| <b>İşkencenin Önlenmesi ve İfade Özgürlüğü</b> <i>Fikret İlikiz</i> .....  | 314 |
| liberté d'expression et la prévention de la torture  |     |
| <i>Freedom of expression and the prevention of torture</i>   |     |
| <b>Avrupa İçin Hangi Perspektifler?</b> <i>Annie Gruber</i> .....  | 374 |
| Quels perspectives pour l'Europe?  |     |
| <i>Which perspectives for Europe?</i>  |     |
| <b>Avrupa ve Türkiye: Hangi Gelecek?</b> <i>Mümtaz Soysal</i> .....  | 409 |
| l'Europe et la Turquie: quel avenir?   |     |
| <i>Europe and Turkey: Which future?</i>  |     |
| <b>Tartışmalar</b> .....   | 419 |
| Débat  |     |
| <i>Discussion</i>  |     |

# Bir İnsan Hakları ve Çokkültürcülük Belgesi Olarak 1923 Lausanne Barış Antlaşması

Dr. Baskın Oran

Siyasal Bilgiler Fakültesi (Mülkiye), Uluslararası İlişkiler Profesörü

Dünyada azınlık hakları konusunda belli başlı iki temel politika uygulandıği söylenebilir:

1) Uluslararası garanti altında azınlık hakları tanımak: Bunda belli azınlık grubu mensuplarına belli pozitif haklar<sup>1</sup> tanınır ve bu haklar uluslararası bir belgenin yada kurumun garantisi altına konur. Burada vurgu, devletin bu belge yada kurum karşısındaki uluslararası sorumluluğu üzerindedir.

Doğal olarak, bu yöntem devletin dış baskı altında olduğunu düşündürek ülkede tepki yaratır. Diğer yandan, hem azınlığı çoğunluğa hedef göstererek, hem azınlığı bir tür manevi gettoya kapatarak, hem de azınlığa bir ayrılıkçılık bilinci aşılayarak ülkede entegrasyonu zorlaştırır.

2) Çokkültürcülük politikası uygulamak: Bu politika yalnızca belli bir azınlık mensuplarına değil, ülkedeki bütün vatandaşlara kendi alt-kimliklerini ifade hakkı tanır. Burada vurgu, demokratik bir anayasal düzen üzerindedir. Çağdaş dünyanın gidişi bu yöndedir.

Türkiye ikinci türden bir ülke değildir; esas olarak<sup>2</sup> 1923 Lausanne Barış Antlaşmasının (bundan sonra: Lausanne) Bölüm I, Kesim III'ünün "Azınlıkların Korunması" başlığını taşıyan 37-45 maddeleri (bundan sonra: Kesim) nedeniyle birinci türe girdiği kabul edilegelmiştir.

Bu Kesimin 38-43. maddeleri çeşitli haklardan söz eder, 44. madde uluslararası garanti maddesidir, 37. madde ise bu hakların hiçbir biçimde ortadan kaldırılamayacağını söyler. 45. madde ise Yunanistan'la karşılıklılik maddesi olduğu için konumuzla ilgisizdir.

Ben bu konuşmamda, Lausanne'ın ikinci türden yorumlanması üzerinde duracağım.

\* \* \*

Genellikle, kendisinden durmadan söz edilen metinlerin fazla bilinmediği bir gerçektir. Lausanne da bunlardan biridir. Bu antlaşma ve bu hükümlerden Türkiye'de çok sık bahsedilir, fakat bu bir efsaneyi dile getiriş gibidir. Oysa gerçekler sanılanlar gibi değildir.

Bugün, bu Azınlıkların Korunması konusundaki bütün yanlış bilgilerden değil, yalnızca konuşmamın başlığıyla ilgili olan ve önemli saydığım ikisinden söz edeceğim.

1) Lausanne'daki azınlık tanımının yalnızca gayrimüslimleri içine aldığı belirtilmemiştir. Bu doğrudur, çünkü I. Dünya Savaşı ertesinde "Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler" in<sup>3</sup> (BMOD) kimi ülkelere<sup>4</sup> imzalatıldığı uluslararası azınlık koruma antlaşmalarının ilki ve dolayısıyla şablonu olan Polonya Azınlıklar Antlaşmasının (28 Haziran 1919) ve dolayısıyla diğer antlaşmaların neresinde "soy, dil, ve din azınlıkları" terimi geçmişse (ki bu azınlık tanımlaması o dönemin standardını ifade eder), bu terim Lausanne'da "gayrimüslimler" terimiyle değiştirilmiştir<sup>5</sup>. Çünkü Kurtuluş Savaşı'ndan galip çıkan yeni Türkiye bu iradesini Müttefiklere kabul ettirmiştir<sup>6</sup>.

Lausanne'da yalnızca gayrimüslimlerin azınlık sayıldığı doğrudur ama, III. Kesimin başlığının "Azınlıkların Korunması" olduğundan kalkılarak burada mantıksal olarak yalnızca gayrimüslimlere hak getirildiği sonucuna varılmaktadır. İşte bu yanlıştır. İki bakımdan: Birincisi, bu haklar tüm gayrimüslimlere değil, pratikte yalnızca Rum, Ermeni, ve Musevilere uygulanmaktadır. Ama bu nokta bugünkü konumuz dışındadır. İkincisi, getirilen haklar yalnızca gayrimüslimlere getirilmemiştir. Bunun dışında daha üç gruba derece derece haklar getirilmiştir.

2) Sözümlü edeceğim ikinci yanlışlık şudur: Azınlık haklarının pozitif haklar olduğundan kalkılarak, Lausanne'daki pozitif hakların yalnızca gayrimüslimlere tanındığı sanılmaktadır. Oysa, iyi incelenecek olursa Lausanne'da başka gruplara da pozitif haklar getirilmiştir; ama şu farkla ki bunlar gayrimüslim hakları gibi uluslararası garanti altına konulmamışlardır.

Şimdi bu iki noktayı teker teker ele alalım.

I - Lausanne'da yalnızca gayrimüslimlere değil, dört ayrı gruba haklar getirilmiştir.

Bu kesimin böyle bir nitelik taşıdığına farkına, 1994 yaz aylarında bu metni dikkatle incelerken vardım. Gerçekten, bu maddelerde bir değil, tam dört gruba haklar getiriliyordu. Bu dört grup, en fazla hak sahibi olandan da-  
ha az hak sahibi olana doğru şöyle sıralanabilir:

- A) Gayrimüslim Türk uyrukları;
- B) Tüm Türk uyrukları;
- C) Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk uyrukları;
- D) Türkiye'de oturan herkes.

Bu dört grubu teker teker ele alırsak, bunların yararlandıkları başlıca haklar şöyle özetlenebilir:

A) "Müslüman-olmayan Türk uyrukları".

- Dolaşım ve göç etme konusunda bütün Türk uyruklarına uygulanan özgürlük. (38/3)

- Müslümanların yararlandığı aynı medenî ve siyasal haklardan yararlanma hakkı. (39/1).- Giderlerini ödeyerek her türlü kurum (vakıf, okul vb.) kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini kullanmak ve ayinlerini yapmak konularında eşit haklar. (Md. 40)

- Önemli bir oranda oturdukları il ve ilçelerde, anadillerinde öğretim yapabilmeleri için, çeşitli bütçelerden (devlet, belediye vd.) hakkaniyete uygun pay alma hakkı. (Md. 41/ 1 ve 2)

- Aile ve kişi statüleri konusunda gelenek ve göreneklerine saygı. (42/3)

- İnançlarına aykırı davranışta bulunmaya ve hafta tatilinde [Lausanne'nin imzası tarihinde Cuma] resmî işlemleri yerine getirmeye zorlanmama. (Md. 43)

Bu grubun hakları, doğal olarak, ayrıca diğer üç grubunkileri de içermektedir.

B) "Tüm Türk uyrukları".

- DİN, İnanç ya da mezhep farkının ayırimcılığa yol açmaması. (Md. 39/3)

- Gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde istediği bir dili kullanma hakkı.  
(Md. 39/4)

Bu grubun hakları, doğal olarak, ayrıca C ve D gruplarınınkini de içermektedir.

C) "Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyrukları".

- Mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanma hakkı. (Md. 39/5)

Bu grubun hakları, doğal olarak, B ve D gruplarınınkini de içermektedir.

D) "Türkiye'de oturan herkes".

- Milliyet, dil, soy ya da din ayırımı olmaksızın yaşam ve özgürlük hakkı.  
(Md. 38/1).

- İncancına, dinine ya da mezhebine karışılmaması. (Md. 38/2)

- Din ayırımı gözetilmeksizin yasa önünde eşitlik hakkı. (Md. 39/2)

Bu grubun hakları bunlardan ibarettir.

Bu dört grubun ve haklarının incelenmesinden, Lausanne'ın aynı zamanda bir insan hakları metni olduğu çıkmaktadır:

Lausanne bu dört gruba farklı farklı, ama 37. madde gereği hiçbiri hiçbir işlemle geri alınamayacak haklar getirmiştir. Gayrimüslimler bunların içinde en fazla hakka sahip olanıdır ve ayrıca md. 44/1 hükmü gereğince yalnızca onların hakları uluslararası garanti altına konmuştur ama, sonuç olarak gayrimüslimler Lausanne'ın bu Kesiminde hak sahibi kılınan dört gruptan yalnızca bir tanesidir. Kesim, görüldüğü gibi, "Tüm Türk vatandaşları"na ve hatta "Türkiye'de oturan herkes"e bile hak getirmektedir. Bu durumda, Kesimin bu haliyle hem bir azınlık hakları, hem de bir **insan hakları metni** olduğunu kabul etmek gerekir.

Bu sonuca itiraz edecek ve Lausanne'ın yalnızca azınlıkların haklarını ortaya koyan bir metinden ibaret olduğunu ileri sürecekler çıkacaktır. Bunların savları şu noktalara dayanabilir:

1) Kesimin başlığının "Azınlıkların Korunması" olduğu:

Kesimin başlığının "Azınlıkların Hakları" olmasının nedenleri şunlardır:

Bir kere, Başlıca Müttefik ve Ortak Devletler, esas amaç olarak, I. Dünya Savaşını çıkaran iki önemli nedenden biri olan orta ve doğu Avrupa azınlık sorunlarını halletmek için yola çıkmışlardır (diğer neden, emperyalistler arası çatışmalardır). Ama, bu arada bu ülkelerdeki çoğunluğa ve (bu ülkelerde ticaret yapmakta olan kendi vatandaşlarını da korumak için<sup>7</sup>) bu ülkelerde oturan herkese de haklar getirmişlerdir.

İkincisi ve çok daha önemlisi, "insan hakları" terimi 1789'la birlikte dünya siyaset bilimi literatürüne yerleşmiş olmakla birlikte, yalnızca ulusal alanla sınırlı kalmıştı. Bu terim uluslararası sözleşme ve belgelere ancak II. Dünya Savaşı ertesinde ve esas olarak BM Antlaşmasıyla girmiştir. I. Dünya Savaşı ertesinde kesinlikle söz konusu değildir. Dolayısıyla, Kesimin adında geçmesi mümkün değildir.

2) Lausanne tutanaklarında, azınlık haklarının yalnızca gayrimüslimlere getirildiğine ilişkin sözler vardır:

Gerçekten, Azınlıklar Alt-Komisyonu Başkanı Montagna'nın Birinci Komisyon Başkanı Lord Curzon'a sunduğu 7 Ocak 1923 tarihli raporda yazdıkları<sup>8</sup> ve Curzon'ın 9 Ocak 1923 tarihli oturumu yansıtan 19 sayılı tutanakta söyledikleri<sup>9</sup> bu yöndedir.

Oysa, hem metin açık olduğu zaman hazırlık çalışmalarına ve tutanaklara gidilmez; hem de aşağıdaki dipnot 9 ve 10'daki sözlerden kasit uluslararası garanti altındaki azınlık haklarıdır. Dönemin azınlık hakkı anlayışı budur. Montagna ve Curzon'ın sözlerinin böyle anlaşılması gerekir.

Kaldı ki, bu iki Batılı diplomatın bu sözleri, Md. 39/4 ve 5 hükümleri göz önünde tutulduğunda, gerçeği yansıtmaktan da uzaktır. Şimdi, bu Md. 39'u incelememizin yeri gelmiş bulunuyor.

**II - Lausanne'da pozitif haklar yalnızca gayrimüslimlere getirilmiş değildir.**

A - Önce Md. 39/5'i inceleyelim. Fıkranın tam metni şöyledir:

*"Devletin resmî dili bulunmasına rağmen, Türkçe'den başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır."*

"Türkçe'den başka bir dil konuşan" terimiyle, "Türkçe bilmeyen, konuşamayan"ların kastedilmediği açıktır, çünkü uluslararası antlaşmalarda en fazla önem taşıyan husus, metnin açık ve seçik biçimde kaleme alınmasıdır. Bu-

nu sağlamak için taraflar gerekirse aynı tûmcede aynı sözcüğü yada terimi defalarca kullanmaktan kaçınmazlar. Çünkü amaç edebî bir yapıt ortaya koymak değil, kolay anlaşılacak ve yoruma mümkün olduğu kadar gerek duyurmayacak bir metin üretmektir. "Türkçe bilmeyenler" demek isteseydi, o şekilde söylenirdi.

Burada "Türkçe'den başka dil konuşan" terimiyle, tabii ki, "Türkçe'den başka ayrıca başka diller bilenler" de kastedilmemektedir. Anadili Türkçe olup da başka dil bilenlerin, mahkemelerde önemli zaman ve para harcanmasına yol açacak böyle bir hakkı kullanmasına gereksiz yere izin verilmeyeceği (ve verilmemesi gerektiği) açıktır.

Burada kastedilen, çok açık biçimde, "Anadili Türkçe'den başka bir dil olanlar"dır<sup>10</sup>. Bu nedenle, Md. 39/5'in getirdiği hak, çoğunluğun (anadili Türkçe olanların) sahip olmadığı bir hak, yani **bir pozitif azınlık hakkıdır**.

Üstelik, "Devletin resmî dili bulunmasına rağmen" denmesinin de anımsattığı gibi, bu hak, resmî dairelerde resmî dilden (Türkçe'den) başka bir dil kullanmama kuralının tek istisnasıdır ve bu önemli istisna, hiç kuşkusuz, mahkemelerde hakkını tam savunabilmenin çok önemli olduğunun düşünülmesinden kaynaklanmıştır. Anadili bir insanın en iyi kullandığı dildir, dolayısıyla başka bir dil yerine bizzat bu dilde savunma yapmak kişinin haklarını koruması açısından çok önemlidir.

B) Md. 39/4'e gelince. Bu fıkranın tam metni şöyledir:

*"Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır."*

Bu fıkra konusunda üç önemli noktaya değinmek mümkün.

Birincisi, fıkra, bütün Türk yurttaşlarına istedikleri herhangi bir dili, resmî daireler dışındaki herhangi bir yerde ve herhangi bir zaman kullanma hakkını vermektedir. Çünkü madde, yazıldığı 1922 tarihinde dil'in bilinen her türlü kullanımını sıralamış durumdadır ve resmî daireler dışarıda tutulacak olursa bu listede bulunmayan bir dil etkinliği düşünmek zordur.

İkincisi, burada kullanılan "basın yada her çeşit yayın konuları" teriminin her türlü yayıncılığı, bu arada örneğin radyo ve televizyon yayıncılığını da kapsama amacı gerekir. Çünkü, yukarıdaki paragrafta da belirtildiği gibi, madde yazıldığı liberal bir esprile düzenlenmiştir ve o tarihte düzenli radyo

yayını Avrupa'da bilinmemektedir, televizyon ise kavram olarak bile mevcut değildir.

Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, fıkranın hak sahibi kıldığı kişiler herne kadar bütün Türk yurttaşları ise de, pratikte bu hüküm esas olarak "anadili Türkçe olmayan Türk yurttaşları"nı yararlandıracak bir hak getirmektedir. Çünkü, özellikle 1922 yılında, Türkiye'de anadili Türkçe olanların özel ve ticarî ilişkilerinde Türkçe dışında bir dil kullanma olasılığı çok zayıftır. Dolayısıyla, bu fıkra, dolaylı yoldan **bir pozitif azınlık hakkı** getirmektedir.

Üstelik, 39/4'ün, gayrimüslimlere bu Kesimdeki en önemli pozitif azınlık hakkını ("... her türlü hayır kurumlarıyla, dinsel ve sosyal kurumlar, her türlü okullar ve buna benzer öğretim ve eğitim kurumları kurmak, yönetmek ve denetlemek ve buralarda kendi dillerini serbestçe kullanmak...") veren 40. maddeden bile ileri olduğu ileri sürülebilir, çünkü bu 40. maddede sözü edilen dilsel hak yalnızca maddede belirtilen azınlık kurumlarıyla sınırlıdır, oysa 39/4'teki dilsel hak basın vs. yoluyla bütün ülkeyi kapsamaktadır. (Fakat, tabii, gayrimüslim haklarının aynı zamanda bu hakkı da içerdiği unutulmamalıdır).

Burada söylediklerime itiraz eden görüşler de çıkacaktır. Örneğin, burada da imzacı tarafların amacının Türkiye'deki Kürt vb. farklı anadil konuşan gruplara hak getirmek olmadığı ve bu konuda da tutanaklara başvurmak gerektiği söylenecektir.

Bir kere, eğer 1922 yılındaki Türkiye ortamı bilinirse, farklı dil konuşanların bu özelliğine itiraz ortamının da olmadığı anlaşılır. Lausanne'daki Türk heyetinin, İmparatorlukta her türlü dilin konuşulmasının (hatta, Bağdat'ta Arapça dilekçe verilmesinin) normal sayıldığı bir devirde Müslüman etnik gruplara dilsel haklar vermekten çekinmedikleri anlaşılmaktadır.

Diğer yandan, bu konuda Lausanne tutanaklarında bir dayanak noktası aramak boşuna çabadır, çünkü Konferans'ta bu konuda tartışma olmamıştır. Zira, Polonya Azınlıklar Antlaşmasının 7/3 ve 7/4 maddelerinden aynen aktarılan Lausanne Md. 39'un 4. ve 5. fıkrası metni, 18 Aralık 1922'de Türk heyeti tarafından Azınlıklar Alt-Komisyonuna önerilen tasarının 3. maddesinin 4. ve 5. paragraflarıyla kelimesi kelimesine aynıdır<sup>11</sup>. Yani Md. 39 aynı zamanda Türk heyetinin de teklifidir.

Tabii, yanlış anlamalara yol açmayı önlemek için hemen söylenmelidir ki, 39. maddenin bu iki fıkrası dışında Kürtler (ve anadili Türkçe olmayan baş-

ka Müslüman Türk yurttaşları) Lausanne'da azınlık hakkı sahibi değildirler ve aynen diğer Müslümanlar gibi onların da sahip oldukları haklar uluslararası güvence altında bulunmamaktadır<sup>12</sup>.

## SONUÇ

Burada anlatılanların iki gündür devam etmekte olan sempozyumumuz açısından pratik sonucu şudur:

Türkiye, gayrimüslimler dışındakilere uluslararası güvence altına alınmış azınlık hakları vermekten çeşitli nedenlerden ötürü ve epey haklı olarak, çok çekinen bir ülkedir<sup>13</sup>.

Oysa, Türkiye'nin AB'ye girme yolundaki kesin kararı önünde ciddi bir tökezleme taşı niteliği taşıyan bu durumun alternatifi, bu bildirin başında da sözü edilmiş olan **Çokkültürcülüktür**. Dış zorlamayla değil, iç düzenlemeyle demokrasidir.

Bu politika, başta da belirtildiği gibi, ulus-devleti ürküten uluslararası azınlık hakları politikasının aksine, **insan hakları ve demokrasiye** dayandığı için "gönüllü vatandaşlığı" (ve dolayısıyla ülkenin birliğini) güçlendiren bir politikadır. Lausanne, bugüne kadar hep uluslararası garanti altında azınlık koruma modeli olarak yorumlanagelmiştir. Oysa, bu bildiriden de görüldüğü gibi, insan hakları ve çokkültürcülük de getirmektedir.

Lausanne'ın bu niteliği Türkiye'de keşfedilir, kabul edilir ve sonuçta Türkiye'nin kurucu antlaşması sayılan Lausanne'ın şimdiye kadar tam uygulanmamış bu önemli Kesimi bu espriyle uygulanırsa bu ülke çok şey kazanır.

Hem Türkiye'nin yeni uluslararası sözleşmeler kabul edip uygulamasının doğuracağı güçlük ortadan kalkar, hem Türkiye'nin Batı standartlarına ulaşması açısından çok pratik ve önemli bir adım ortaya çıkar, aynı zamanda da, belki de hepsinden önemlisi, Türkiye'ye çağdaş bir demokrasi gelebilir.

Bugün Türkiye'deki en acil ve önemli demokrasi sorunlarının başında, anadilini kullanabilmek, o dilde yayın yapmak, o dili öğrenmek gelmektedir. Bu işe, Türkiye'nin kurucu antlaşması olan Lausanne'ı uygulamaktan başlayıp bu olanağı yalnız Rum, Ermeni, ve Musevilere değil bütün gayrimüslimlere ve bütün Türk vatandaşlarına bu yolla vermek büyük kolaylık sağlayacaktır.

1. Pozitif haklar, genel yurttaş kitlesinin sahip olduğu ve "negatif haklar" adı verilen hakların (mülkiyet, seçme, seçilme, vb.) dışında ve ötesinde kimi haklardır (kendi dilinde okul açabilmek vb.). Bu hakların verilmesinin sebebi tabii ki azınlıkların ayrıcalık sahibi olması değildir; sırf azınlık olmanın getirdiği dezavantajı azaltmak, bu insanların gerçek eşitliğe ulaşmalarını sağlamaktır.
2. Lausanne dışında Türkiye'de azınlık hakları veren bir de 18 Ekim 1925 tarihli Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması bulunmakla birlikte, Bulgar vatandaşlarının artık pek kalmadığı Türkiye'de bu belgenin pratikte bir önemi kalmamıştır.
3. Principal Allied and Associated Powers; ABD, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya.
4. Yani savaşı kaybedenler (Avusturya-Saint Germain, Bulgaristan-Neully, Macaristan-Trianon, Osmanlı İmparatorluğu-Osmanlı Sèvres'i. Bunlarla yapılan bu barış antlaşmalarına özel bölümler eklendi), savaştan sonra toprak genişletenler (Yunanistan-Yunan Sèvres'i, Romanya-Paris. Bunlarla BMOD arasında bu özel azınlık koruma antlaşmaları imzalandı), savaştan sonra yeni kurulanlar (Polonya-Versailles, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı-Saint Germain, Çekoslovakya-Saint Germain. Bunlarla da bu özel antlaşmalar imzalandı). Bununla birlikte, uluslararası sorumluluk altına girmek zorunda bırakılan bu ülkelerin tümü de orta Avrupa ve Balkan ülkeleriydi. Yani bu metinler savaşı galip bitiren güçlü ülkeler tarafından yalnızca fakir ve zayıf ülkelere imzalatılmıştı; evrensel değillerdi. Örneğin Almanya, yenilen başlıca ülke olduğu ve çok sayıda azınlık içerdiği halde, kendisini uluslararası sorumluluk altında sokan böyle bir metin imzalamak zorunda bırakılmamıştı.
5. Polonya Azınlıklar Antlaşması Md. 8, 9/2, ve 12. Bu antlaşmanın Md. 7/1'de geçen "tüm Polonya yurttaşları" terimi ile Md. 9/1'de geçen "Lehçe'den başka dil kullanan Polonya yurttaşları" teriminin yerine de yine "gayrimüslimler" geçmiştir. Antlaşma metni için bkz. Patrick Thornberry, **International Law and the Rights of Minorities**, Oxford, Clarendon Press, 1994, s.299-403 (appendix 1).
6. Türkiye'de bu noktada da bir yanlış anlama vardır. Genellikle sanılan (bir ara ben de bu yanlış yapanlar arasındaydım. Bkz. Baskın Oran, "Lozan'ın Azınlıkların Korunması Bölümünü Yeniden Okurken", **SBF Dergisi**, Cilt 49, no.3-4, Haziran-Aralık 1994, s.283-301), "soy ve dil azınlıkları" teriminin reddedildiği ve azınlıkların yalnızca "din" ile tanımlandığıdır. Oysa Lausanne'da din ölçütü de reddedilmiştir. Yalnızca "gayrimüslimler" denmiştir. "Din azınlıkları" kabul edilmiş olsaydı, Dr. Rıza Nur'un anılarında da belirttiği gibi (**Hayatım ve Hatıratım**, Cilt III, İstanbul, Aitındağ Yayınevi, 1967, s.1044) o zaman Aleviler de azınlık olacak ve uluslararası garanti kapsamına gireceklerdi.
7. Azınlıklar Alt-Komisyonunda İngiliz baş delegesi Sir Horace Rumbold, Türk heyetinin azınlık haklarını gayrimüslimlerle sınırlama yolundaki ısrarlı isteğini sonunda 23 Aralık 1922 tarihli oturumda kabul edecektir. 9 sayılı tutanakta şöyle yazmaktadır: "Sir Horace Rumbold, Türk Temsilci Heyeti, yeni 2. madde metninin birinci paragrafında [burada sözü edilen hüküm, sonradan Md. 38/1 ve 2 olarak kesinleşecektir] 'azınlıklar' terimi yerine 'Türkiye'de oturan herkes' kelimelerinin konulmasını kabul ederse, kendisinin de, öteki maddelerde 'Müslüman-olmayan azınlıklar' kelimelerinin kullanılmasını kabul edeceğini bildirdi" (Seha L. Meray (çev.), **Lausanne Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler**, Takım I, Cilt 1, Kitap 2, Ankara, Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1970, s.206). Müttetikler için asıl önemli olan kişilerin Türkiye'de ticaret yapan Avrupalılar olduğunu bundan daha açık anlatan bir metin bulmak zor ol-  
sa gerektir.
8. Montagna'nın raporunda bu savı güçlendirebilecek en önemli sözler şunlardır: "Alt-komisyon, genel kapsamlı olan bir maddeye dayanarak (ek tasarının 2. Maddesine bakınız), bu hükümlerin uygulama alanını Müslüman-olmayan azınlıkları sınırlandırabileceğini düşünmüştür... Müslüman azınlıkları, bu öngörülen korumanın kapsamı içine almak istemekte direnmeyi Alt-Komisyon, mümkün görmemiştir." (Meray, agy, s.309-310). Montagna'nın sözünü ettiği "ek tasarı madde 2", sonradan Lausanne'ın 38. maddesi olarak kesinleşecektir.
9. "... Alt-Komisyon, bu inandırıcı sözler üzerine, koruma tedbirlerini, yalnız, Müslüman-olmayan azınlıklara sınırlamayı kabul etmiştir." (Meray, agy, s.302).
10. Bir Türk yurttaşının anadilinin ne olduğunun saptanması apayrı ve burada bizi ilgilendirmeyen bir konudur.

11. Bkz. "Türk Temsilci Heyetinin Sunduğu Tasarı, Meray, agy., Takım I, Cilt 1, Kitap 2, s. 167. Burada iki husus akıldan çıkarılmamalıdır: Birincisi, Lausanne'a giderken Türk delegasyonuna yalnız iki konuda (Kapitülasyonlar ve "Ermeni Yurdu") "mutlaka reddedilecektir, olmazsa görüşmeler kesilecektir" biçiminde kesin talimat verilmiştir. İkincisi, görüşmelerde Türk heyetinin durmadan ileri sürdüğü Misakı Milli, 5. maddesinde şöyle demektir: "İtilaf Devletleri ile düşmanları ve onların kimi ortakları arasında yapılan antlaşmalardaki ilkeler çerçevesinde, azınlıkları hakları, komşu ülkelerdeki Müslüman halkların da aynı haklardan yararlanmasını umuduyla, bizce de benimsenip güvence altına alınacaktır".
12. Bu arada, Kürtlerin azınlık olup olmadığı konusu şu açıdan da ilginçtir ki, hem resmî ideoloji ve uygulama Kürtleri azınlık kabul etmemektedir, hem de Kürtler ve özellikle Kürt milliyetçileri kendilerini azınlık kabul etmemektedir. Tabii, iki taraf da farklı nedenlerle. Türk resmî görüşünün gerekçesi açıktır: "Lausanne azınlık olarak yalnızca gayrimüslimleri kabul eder". Kürtlerin gerekçeleri de şunlar:
- a). "Azınlık" terimi, ne de olsa Millet Sistemi tarafından koşullandırılmış olan Kürtlere gayrimüslimleri çağrıştırdığı için aşışılmalı bir anlam yüküdür; b) Kürt milliyetçileri, kendilerini bu ülkenin (Türklerle birlikte) iki kurucu ögesinden biri saymaktadır. Bu düşünceye göre, Kurtuluş Savaşı birlikte verilmiştir ama savaş bitip Türkler artık Kürtlerin yardımına ihtiyaç duymayınca onları unutmışlardır; c) En önemlisi, Kürt milliyetçileri Kürtleri azınlık değil, çok daha önemli bir kategori addedilen "halk" saymaktadır.
14. Türkiye'nin bu tutumunun nedenleri şöyle sıralanabilir:
- a) Tarihsel ve kuramsal neden: Osmanlı İmparatorluğunda 1454'ten beri uygulanmakta olan Millet Sisteminde, "azınlık"tan söz edildiği anda otomatik olarak "gayrimüslimler" kastedilmiştir. Bu sistemde Müslümanlık dışındaki dinler ve hatta mezhepler birer "Millet" sayılıp ayrı ayrı örgütlenirken, tüm Müslümanlar etnik ve mezhepsel özelliklerine bakılmaksızın tek bir "İslam Milleti" (ümme) sayılmış, hiçbir zaman "azınlık" olarak düşünülmemişlerdir.
- b) Yapısal neden: Osmanlı'dan miras olarak Türkiye'de o kadar çok sayıda (Gürcüler, Abazalar, Osetler, Çerkezler, Boşnaklar, Arnavutlar, Pomaklar, Çingenerler, vb.) Müslüman etnik grup vardır ki, bunların her birine azınlık statüsü tanınıp hakları uluslararası garanti altına konulsa, Türkiye diye bir devletten söz etmek zor olacaktır. Kaldı ki, bu etnik grupların böyle bir talebi yoktur, çünkü bunlar Anadolu'nun otokton değil, göçmen haklarıdır. Göçmenler, otoktonların aksine, normalde bu türden talepler ileri sürmezler.
- c) Siyasal neden: Bu, en önemli nedendir. Museviler hariç, Türkiye'deki gayrimüslim azınlıkların (Hıristiyanların) Avrupa ülkeleri tarafından korumaya alınması, İmparatorluğun zayıflamasıyla doğru orantılı olarak hızlanmış ve güçlenmiştir. Öyle ki, bu azınlıkların "korunması" İmparatorluğun içişlerine karışılmasının başlıca nedenini oluşturur hale gelerek, İmparatorluğun gerçekten "ölüm fermanı" niteliğindeki 10 Ağustos 1920 Sèvres'e kadar dayanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti, bu karışmayı en aza indirebilmek için Lausanne'daki azınlık tanımını da mümkün olduğu kadar dar tutmaya, yalnızca Avrupalıların en çok ilgilendikleri gayrimüslim haklarıyla sınırlamaya çalışmıştır.
- d) İdeolojik neden: Çekoslovakya hariç orta ve doğu Avrupa'da yeni kurulan bütün ülkelerin yöneticileri gibi milliyetçi olan ve zaten bu nitelikleri İttihat ve Terakki'den gelen yeni Türkiye'nin yöneticileri, İmparatorluktan devralınan etnik, dinsel ve mezhepsel mozaik için esas kalabalık bölümünü oluşturan Müslüman kanadına uluslararası azınlık hakları veremeyi reddetmek suretiyle yeni bir parçalanmayı önlemek istemiştir. Bu nedenle Türkiye'de her zaman, yalnızca gayrimüslimlerin azınlık sayılmasına ve yalnızca bunların azınlık haklarına sahip bulunduğunun kabul edilmesine büyük özen gösterilmiştir. Bu eğilim, cumhuriyetin ilanından yalnızca 16 ay sonra patlayan 1925 Kürt ayaklanmasından sonra özellikle güçlenmiştir. Kürtler gibi etnik bilinç sahibi, özerklik geleneği bulunan geniş bir gruba uluslararası garanti altında azınlık statüsü tanımanın, bu grubu Türkiye'ye entegre olmaları uzaklaştırıp ayrılmacı bilince götürmesi doğaldır.